УДК 338.5 **DOI**: https://doi.org/10.31521/modecon.V19(2020)-30

Тимощик Л. П., кандидат економічних наук, учений секретар Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України, судовий експерт, оцінювач, м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0002-7695-2169
e-mail: mopof@ukr.net

Базові засади оцінки майна державної власності

Визначено загальні засади поняття «принципи оцінки майна». Проаналізовано теоретичні підходи до визначення основних понять. Обґрунтовано зміст загальних принципів оцінки майна управління державною власністю. Визначено специфічні принципи оцінки майна державної власності. Систематизовано принципи оцінки майна. Визначено взаємозв'язок принципів оцінки майна державної власності. Запропоновано шляхи вдосконалення управління державною власністю на основі систематизації принципів оцінки майна. Наукова новизна одержаних результатів полягає в порівняльному аналізі принципів ефективності управління державною власністю та принципів оцінки. Запропонована нами класифікація принципів включає принципи комплексності, науковості, демократичного централізму і такі, які також застосовуються до оцінки управління державною власністю та є загальними принципами управління. До особливої групи можна виділити специфічні принципи оцінки майна, що випливають із стрижневих принципів фінансового та майнового контролю.

***Ключові слова**: принципи оцінки; власність; управління власністю; ефективність управління.*

Tymoshchyk Liliia, Ph.D. (Economics), Scientific Secretary of the Research Center for Forensic Examination on Intellectual Property of the Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Basic Principles of the Valuation of State Property

***Introduction**. The purpose of this article is to systematize the basic principles of valuation of state property as the basic principles of property valuation as a whole. The correct use of valuation principles gives the valuer the opportunity to form a reliable conclusion about the value of the property being valued.*

***Results**. The general principles of the concept of "property valuation principles" are defined. Theoretical approaches to the definition of basic concepts are analyzed. The content of general principles of state property management and property substantiation is substantiated. Specific principles of state property valuation have been clarified. The principles of property valuation are systematized. The relation between the principles of state property valuation is determined. Ways to improve the management of state property on the basis of systematization of principles of property valuation are suggested. The scientific novelty of the obtained results is a comparative analysis of the principles of the efficiency of state property management and the principles of evaluation.*

***Conclusions**. Our classification of principles includes the principles of complexity, science, democratic centralism and those that are also applicable to the assessment of public property management and are general principles of governance. To a special group can be distinguished so to speak the specific principles of property valuation, which follow from the core principles of financial and property control. The group of general principles of valuation of state property can be attributed: the principle of the complexity of state property valuation, the principle of scientific evaluation of state property, the principle of efficiency of valuation of state property, the principle of motivational orientation and economic responsibility of valuation of state property, the principle of division of labor cooperation, the principle of diversity of forms and methods of valuation state property, the principle of professional valuation, the principle of legality, the principle of independence, and the principle of transparency. Specific principles of valuation of state property include: 1) principles of property valuation that help to form an objective view of the user (owner) of the property; 2) principles of property valuation, which at its heart contribute to the formation of an objective view of the property manufacturer; 3) principles of property valuation related to the market environment; 4) the principles of optimal, ie the most efficient use of property. The above basic principles of property valuation and the general valuation principle - the principle of optimal use are the conceptual basis of property valuation - the determination of its real value. They are based on different methodological approaches to the valuation of different objects of property, and also determine the tasks of property valuation. Therefore, the priority areas for further scientific research should be: studying the experience of other countries in determining the basic principles of property valuation, developing a system of principles for valuation of commercial property, and the implementation of international property valuation experience in national practice.*

***Keywords**: principles of property assessment; property; property management; management efficiency.*

***JEL Classification**: C 13, D 23, H 82, K 11, R 10.*

Постановка проблеми. У науковій і навчальній літературі принципи характеризують як загальні вимоги до суспільних відносин і їх учасників, а також як вихідні керівні засади, відправні установлення, що випливають з ідей справедливості й свободи, а також визначають загальну спрямованість і найістотніші риси

Стаття надійшла до редакції: 18.01.2020
Received: 18 January 2020

чинної системи. Відповідно, існує необхідність чіткого теоретичного осмислення основних принципів оцінки майна державної власності як базової компоненти системи оцінки майна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основу написання даної статті покладено наукові ідеї таких відомих українських та зао вчених як А. Нерода, Т. Настич, Л. Шудьженко, М. Корягін, В. Ушкальов, І. Стец, М. Степура, О. Лінькова, І. Шаповалов, В. Лукашевич, Дж. Греві. Варто підкреслити, що в науковій літературі відсутні комплексні дослідження теоретичних підходів до системного підходу в дослідженні принципів оцінки майна державної власності.

Формулювання цілей дослідження. Зважаючи на фундаментальне значення принципів у суспільних відносинах, метою даної статті є систематизація основних принципів оцінки майна державної власності як базових засад оцінки майна в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. З давніх-давен принцип вважався підвалиною, фундаментом будь-якої соціальної системи (в тому числі економічної), вимоги якого поширювалися на всі явища, що належали до цієї системи. Принципи не формулюють конкретних прав і обов'язків і не завжди забезпечені конкретними законодавчими санкціями, однак від того, на яких принципах заснований той чи інший суспільний порядок, можна значною мірою судити про характер самої держави (демократична, тоталітарна тощо). Іншими словами, це є своєрідна система координат, у рамках якої розвиваються суспільні відносини, і одночасно вектор, який визначає напрямок його розвитку.

В основі теоретичних уявлень про оцінку майна покладені принципи, тобто базові начала, керуючись якими професійний оцінювач виконує завдання з оцінки та складання звіту про оцінку майна. Принципи оцінки майна є наслідком комплексного аналізу економічних законів, їх проявів, у побудові яких враховуються основні чинники, що впливають на вартість майна. Коректне використання принципів оцінки дає оцінювачу можливість сформувати достовірний висновок про вартість майна, яке оцінюється.

Зважаючи на той факт, що оцінка ефективності управління державною власністю – найважливіший елемент як функції управління, так і оцінки майна, принципи оцінки майна, на нашу думку, повинні відповідати принципам ефективності управління державною власністю.

Запропонована нами класифікація принципів включає принципи комплексності, науковості, демократичного централізму і такі, які також застосовуються до оцінки управління державною власністю та є загальними принципами управління. До особливої групи можна виділити так би мовити специфічні принципи оцінки майна, що випливають зі стрижневих принципів фінансового та майнового контролю (рис. 1).

Рисунок 1 – **Взаємозв'язок принципів оцінки із суміжними принципами**

Джерело: розроблено автором

До групи загальних принципів оцінки майна державної власності, на нашу думку, можна віднести наступні:

1. Принцип комплексності оцінки державного майна полягає у взаємопов'язаних функціях управління, спільній меті управління, згуртованих діях органів влади, всіх управлінських структур, у використанні спільної оцінки ефективності управління тощо.

Принцип комплексності, на думку А. Нерода, передбачає всебічне дослідження причинних взаємозалежностей, комплексну оцінку вхідних параметрів функціонально-структурної будови, їх зміну та розвиток на досліджуваному об'єкті у просторі та часі, за кількісними та якісними ознаками та вихідні параметри цього процесу [1, с. 129]. До цього слід додати, що принцип комплексності тісно взаємопов'язаний із системністю, що охоплює всі функції фінансового та майнового контролю і передбачає врахування відповідних пропозицій щодо ефективності роботи підконтрольних об'єктів і моніторинг реалізації цих пропозицій.

Принцип науковості оцінки полягає в необхідності використання під час оцінки державного майна інноваційних наукових досягнень, залучення професійних оцінювачів, забезпечення постійної підготовки відповідних фахівців. Принцип науковості, як слушно зауважила Т. Настич, означає, що чим більш залучені досягнення наукового підходу в управлінні, тим ефективніша управлінська діяльність, яка спирається на науку [2, с. 45]. Виходячи з таких

міркувань, оціночна діяльність, безумовно, не може бути позбавлена передових досягнень науки.

Принцип ефективності оцінки державного майна полягає в необхідності використання під час оцінки критеріїв ефективності, які можна визначити співвідношенням соціальних благ. Даний принцип набув широкого дослідження в питаннях оподаткування. Так, даний принцип трактують як розроблення найбільш ефективних господарських рішень, які можуть впливати на оптимізацію податкових платежів [3, с. 322], чи пошук та використання найбільш ефективних господарських рішень, які забезпечують оптимальність організації процесу формування податкової політики [4, с. 252].

В оціночній діяльності принцип ефективності оцінки реалізується, у першу чергу, через механізми фінансового контролю, зокрема в сфері бюджетного контролю. Проте існує й інша проблема щодо сутності контролю, бо головним його змістом є «контроль виконання», у той час, коли втручання відбувається на етапі «контролю прийняття рішень», що невластиве для контролю. Виходом із цього становища може бути консолідація сил на етапі експертизи бюджету відповідного до економічного розвитку держави.

Принцип мотиваційної спрямованості та економічної відповідальності оцінки державної власності. Якщо мотивація підприємництва розглядається в економічній теорії як засіб розв'язання економічних проблем шляхом стимулювання ініціативи підприємців, що здатні власним коштом підняти галузь або здолати кризу [5, с. 17; 6, с. 3; 7, с. 16], то для реалізації повною мірою принципу мотиваційної спрямованості та економічної відповідальності оцінки державної власності необхідна матеріальна зацікавленість, яка полягає в отриманні державою максимального прибутку.

Принцип поділу кооперації праці всіх суб'єктів оцінки державного майна передбачає для кожного суб'єкта потребу у визначенні його специфічних функцій та особливостей кооперації з іншими суб'єктами оцінки.

Важливим є також принцип різноманіття форм і методів оцінки державного майна, коли в кожній окремій ситуації обираються найоптимальніші форми й методи оцінки.

Принцип професіоналізму оцінки полягає у конкурсній системі під час залучення суб'єктів оцінки та системі їхньої фахової підготовки та підвищення кваліфікації.

Принцип законності, з одного боку, вимагає забезпечення законодавчими документами функціонування контрольних органів, а з іншого – дотримання законодавства у роботі контрольних органів.

Незалежність – ще один загальноприйнятий принцип фінансового та майнового контролю, який гарантується Конституцією та відповідними законами та обумовлює високий ступінь ініціативи, автономії та результативності в роботі контролюючих органів. Проте держава для контролю діяльності контрольних органів має володіти різними прийомами, що передбачає гнучкість державного керівництва та відповідного законодавства.

Щодо аудиторської діяльності принцип незалежності фінансового та майнового контролю здійснюється значно простіше. Аудит охоплює ті сфери фінансово-господарської діяльності державних структур, які вимагають обов'язкового проведення аудиторських перевірок відповідно до законодавства країни, або власник або керівник звертається до послуг аудиторів за власною ініціативою. Аудиторська організація існує на власні кошти її засновників, заробляє на проведенні платних перевірок та на інших аудиторських послугах.

Так, відповідно до п. 14 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики оцінки майна» аудиторська перевірка під час проведення оцінки цілісних майнових комплексів підприємств, що приватизуються, проводиться за кошти таких підприємств. Метою аудиторської перевірки є підтвердження правильності ведення бухгалтерського обліку підприємства на дату оцінки, складення передавального балансу на дату оцінки за результатами переоцінки необоротних активів підприємства; а для підприємств, які орендують державне майно, – також підтвердження джерел придбання орендарем за час оренди необоротних активів, що належать державі [8].

Встановлено, що при проведенні аудиторської перевірки аудитори незалежні від суб'єкта, який перевіряється, та від будь-яких державних органів, які доручили їм проведення аудиторської перевірки, від власників і керівників аудиторської фірми, де вони працюють. Проте не можна сказати, що незалежність аудиторів та аудиторських організацій означає бути вільними від законів, у будь-якому разі вони зобов'язані їх підпорядковується вимогам чинних законів країни. Законом передбачена відповідальність аудиторів та аудиторських фірм за порушення українського законодавства, а також передбачає можливість перевірки якості аудиторського висновку (ст. ст. 21-22 Закону України «Про аудиторську діяльність» [9]).

Принцип гласності означає прозорість оцінки державного майна, публічності, коли забезпечується відкритість процесу оцінки, громадськість залучається до контролю за результатами діяльності майнової сфери. Принцип гласності має деякі труднощі, оскільки певні результати фінансових перевірок можуть негайно бути віддані гласності. Це може виникнути через розслідування порушень, викриття винних, покарання їх судом. Проте є інші обставини, які в певних ситуаціях обмежують можливості гласності в інтересах фінансового контролю. Для реалізації принципу гласності фінансового та майнового контролю необхідне державне регулювання з метою

уникнення можливості приховати від громадськості зловживання, які викриті контролерами.

До специфічних принципів оцінки державного майна, на нашу думку, можна віднести принцип об'єктного підходу до оцінки майна, пов'язаний з індивідуальним підходом до кожного об'єкту або групи однорідних об'єктів оцінки державної власності.

Якщо говорити про певну систематизацію принципів оцінки майна, то виходячи із загальної економічної теорії прийнято класифікувати принципи оцінки майна на чотири групи [10, с. 37-42]:

1) Принципи оцінки майна, що сприяють формуванню об'єктивного уявлення користувача (власника) майна.

2) Принципи оцінки майна, які в своїй основі сприяють формуванню об'єктивного уявлення виробника майна.

3) Принципи оцінки майна, пов'язані з ринковим середовищем;

4) Принципи оптимального, тобто найбільш ефективного використання майна. До того ж дана група принципів є базовою групою практичної реалізації оцінки майна.

До групи принципів оцінки майна, що сприяють формуванню об'єктивного уявлення користувача (власника) майна, входять такі принципи: принцип корисності, принцип заміщення, принцип прогнозування.

Відповідно до змісту принципу корисності будь-яке майно, що підлягає оцінці, має свою вартість за умови, що дане майно корисне кому-небудь (наприклад, інвестору) і може бути використане для виконання певних функцій і (або) реалізації будь-якого інтересу.

Принцип заміщення передбачає ймовірність того, що максимальна вартість майна визначається найменшою ціною, за якою може бути придбане інше майно з еквівалентною корисністю. Іншими словами: раціональний покупець не стане купувати даний об'єкт майна, якщо на ринку представлений аналогічний об'єкт (об'єкт майна з такою ж корисністю) з меншою вартістю. Принцип заміщення лежить в основі трьох основних методичних підходів оцінки майна.

Принцип прогнозування полягає у встановленні поточної вартості доходів та інших вигод, які можуть бути отримані в майбутньому від володіння майном. Доходи та інші вигоди, пов'язані з майном, мають довготривалий характер, а поточна вартість майна визначається з очікуваною корисністю. Відповідно, принцип прогнозування лежить в основі дохідного підходу до оцінки майна.

До групи принципів оцінки майна, які в своїй основі сприяють формуванню об'єктивного уявлення виробника майна, відносяться такі принципи: принцип залишкової продуктивності, принцип ефективності, принцип пропорційності, принцип оптимальних розмірів (величин), принцип оптимального поділу майнових прав.

Принцип залишкової продуктивності доцільно розглядати на прикладі земельної ділянки. Залишкова продуктивність вимірюється як залишковий чистий дохід, віднесений до земельної ділянки, після того як були оплачені витрати на три інших (крім землі) фактори виробництва – праця, капітал і підприємництво (управління). Отримується в результаті економічної діяльності дохід йде на оплату використовуваних факторів виробництва. Віднесена до кожного з факторів виробництва частина доходу являє собою його ціну. Для праці такої ціною є заробітна плата, для капіталу – виплати за відсотками, для підприємницьких дій – прибуток, для землі – рента.

Зміст принципу ефективності полягає в тому, що вартість окремого елемента майна залежить від величини його внеску в загальну вартість (всього об'єкта) або розмірів зменшення загальної вартості за відсутності вкладу. Крім того, даний принцип передбачає, що вартість майна залежить від його вкладу в її величину елемента цього майна. Стосовно оцінки інвестиційної вартості майна даний принцип свідчить, що дохід, отриманий у результаті інвестицій, повинен перевищувати величину інвестованих коштів.

Принцип пропорційності визначає максимальну вартість майна. Будь-якому способу використання майна відповідає оптимальний (збалансований) набір факторів використання, при поєднанні яких досягається найбільша прибутковість використовуваного майна, тобто максимальна вартість майна реалізується при взаємодії цих факторів в оптимальному поєднанні. В іншому випадку вартість майна зменшується. Варто зауважити, що принцип ефективності в економічній теорії відносять до основних принципів впливу держави на розвиток організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю підприємства [11, с. 124].

Лукашевич В. зазначає, що принцип пропорційності потребує, щоб юридично значущі дії та акти суб'єктів права найбільшою мірою відповідали (були пропорційними) фактичним обставинам. Це означає, по-перше, відповідність актів за своїми цілями і природою тій сфері, де здійснюється правове регулювання. По-друге, правові акти мають прийматися лише у разі, якщо це необхідно для досягнення поставлених цілей. І, нарешті, по-третє, дії, що передбачені тим чи іншим правовим актом, мають бути спрямовані на досягнення цілі, запобігаючи при цьому надмірному регулюванню [12]. Таким чином, принцип пропорційності в оцінці майна, що перебуває в державній власності спрямований на реалізацію основної мети оцінки державної власності – досягнення якомога більшого зиску від реалізації державного майна. При цьому, слід зауважити, що даний принцип має і забезпечувати надійність держави як надійного партнера в ринкових відносинах.

Греві Д. вважає, що принцип пропорційності дає змогу визначити, якою мірою та в якій формі слід виконувати ту чи іншу необхідну дію, запобігаючи при цьому надмірній деталізації та настирливості. Він вважає, що принцип пропорційності тісно пов'язаний із принципом субсидіарності й на практиці їх відмінності є дуже розпливчастими [13].

Принцип оптимальних розмірів (величин) стосовно нерухомого майна свідчить, що при наявних на даному сегменті ринку майна тенденціях найбільший попит має об'єкти майна, що володіють певною (оптимальної) величиною.

Принцип оптимального поділу майнових прав означає, що майнові права на об'єкт оцінки слід розділяти або з'єднувати таким чином, щоб вартість об'єкта в кінцевому результаті досягла максимальної величини.

До групи принципів оцінки майна, пов'язаних з ринковим середовищем, входять наступні принципи оцінки: принцип попиту та пропозиції, принцип конкуренції, принцип життєвого циклу (зміни основних властивостей майна), принцип залежності (зовнішнього впливу), принцип відповідності.

Принцип попиту та пропозиції полягає у вимозі виявлення взаємозв'язку між потребою в об'єкті майна та обмеженістю його пропозиції. Даний принцип є основним у рамках застосування порівняльного (ринкового) методичного підходу.

Принцип конкуренції означає, що при певних ринкових умовах рівень прибутку на даному сегменті ринку перевищує рівень, необхідний для оплати факторів виробництва. Відбувається це внаслідок того, що підвищення прибутковості на будь-якому сегменті ринку призводить до додаткового припливу капіталу в цей сегмент. Наявність жорсткої конкуренції може призвести до виникнення збитків, що починає стимулювати відтік капіталу з даного сегмента ринку. Принцип конкуренції, пов'язаний з прогнозуванням доходів, застосовується в дохідному підході до оцінки.

Принцип життєвого циклу (зміна основних властивостей майна) входить до групи принципів, пов'язаних із впливом на вартість майна ринкового середовища. Відповідно до даного принципу вартість майна зазвичай не залишається постійною, а змінюються з часом. Найбільш характерними типами змін є так звані життєві цикли об'єкта майна. Типовий життєвий цикл об'єкта складається з чотирьох основних етапів: етап виведення об'єкта майна на ринок; етап зростання (розвитку); етап зрілості; етап занепаду.

До групи «ринкових» принципів оцінки майна входить також принцип залежності (зовнішнього розвитку). Даний принцип полягає в тому, що вартість конкретного об'єкта нерухомого майна схильна до впливу навколишніх об'єктів і сама впливає на вартість інших об'єктів в даному районі.

Принцип відповідності відображає те, як архітектурний стиль, рівень відповідних зручностей і послуг, пропонованих до продажу об'єктів нерухомого майна, адекватний потребам і очікуванням ринку. Даний принцип можна розглянути і на прикладах майна іншого виду.

Розглянуті вище принципи оцінки майна направлені на визначення вартості в плані її найкращого (оптимального, більш ймовірного, найбільш ефективного і раціонального) використання.

Оптимальне використання об'єкта майна як принцип оцінки майна – це використання, обране з достатнього числа альтернативних варіантів, раціонально виправданих і правомочних, яке юридично допустимо, фізично можливо, фінансово виправдане, найбільш рентабельне, що в підсумку забезпечує найвищу поточну вартість об'єкту оцінки на фактичну дату оцінки.

Висновок. Викладені вище базові засади оцінки майна та узагальнюючий оцінний принцип оптимального використання являють собою концептуальну основу оцінки майна – визначення його дійсної вартості. На них ґрунтуються різні методичні підходи до оцінки вартості різних об'єктів майна, а також визначаються завдання оцінки майна. Виходячи з означеного, пріоритетними напрямами подальших наукових пошуків мають бути: вивчення досвіду інших країн у визначенні базових засад оцінки майна, розроблення системи принципів оцінки майна комерційного призначення, імплементація міжнародного досвіду оцінки майна в національну практику.

Література:

1. Нерода А. Ю. Принцип комплексності в економічних дослідженнях: *Управління розвитком*. 2014. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_6_54 (дата звернення: 02.01.2020).
2. Настич Т. П. Організаційно-економічні засади розвитку освітньої діяльності вищих навчальних закладів. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2013. № 4. С. 43-47.
3. Шульженко Л. Є. Принципи податкового планування платежів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2007. № 576. С. 321-323.
4. Корягін М. Облік, аналіз і контроль розрахунків за податками і платежами в системі управління підприємством. *Економічний аналіз.* 2010. Випуск 6. С. 251-253.
5. Ушкальов В. В. Мотивація розробників нової техніки на підприємствах машинобудівної галузі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04. Маріуполь, 2009. 20 с.
6. Стец І. І. Мотивація інженерно-технічного персоналу промислового підприємства в умовах ринкових відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.06.01. Тернопіль, 2006. 20 с.

7. Степура М. О. Мотивація підприємницької діяльності в аграрному секторі депресивного регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04. Житомир, 2008. 20 с.
8. Про затвердження Методики оцінки майна : постанова Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 № 1891. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1891-2003-%D0%BF (дата звернення: 02.01.2020).
9. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19 (дата звернення: 02.01.2020).
10. Иванов А. П. Финансовые инвестиции на рынке ценных бумаг : монографія. Москва : Издат.-торг. корпорация «Дашков и К°», 2004. 444 с.
11. Лінькова О. Ю., Шаповалов І. І. Механізм підвищення конкурентоспроможності підприємств по утилізації промислових відходів. *«Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства».* 2013. № 69 (1042). С. 122-125.
12. Лукашевич В. А. Принципы пропорциональности и субсидиарности в праве Европейского Союза. Наука форум: веб-сайт. URL: http://science-forum.vis.ru/downloads/Politicheskienauki/statji/LukashevichStatyaPravo.doc (дата звернення: 02.01.2020).
13. Греви Дж. По ту сторону разграничения компетенций: применение принципа субсидиарности Казанский федералист. 2003. № 1. URL: http://kazanfed.ru/publications/kazanfederalist/n5/stat8/ (дата звернення: 02.01.2020).

References:

1. Neroda, A. YU. (2014). The principle of complexity in economic research. *Upravlinnya rozvytkom*, 6. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_6_54 [in Ukrainian].
2. Nastych, T. P. (2013). Organizational and economic principles of development of educational activities of higher educational institutions. *Naukovyy visnyk CHDIEU*, 4, 43-47 [in Ukrainian].
3. Shul'zhenko, L. YE. (2007). Principles of tax planning of payments. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, 576, 321-323 [in Ukrainian].
4. Koryahin, M. (2010). Accounting, analysis and control of calculations for taxes and payments in the enterprise management system. *Ekonomichnyy analiz*, 6, 251-253 [in Ukrainian].
5. Ushkal'ov, V. V. (2009). Motivation of developers of new equipment at the enterprises of machine-building industry (Abstract of Ph.D. Thesis). 08.00.04. Mariupol [in Ukrainian].
6. Stets, I. I. (2006). Motivation of engineering and technical personnel of an industrial enterprise in terms of market relations (Abstract of Ph.D. Thesis). 08.06.01. Ternopil [in Ukrainian].
7. Stepura, M. O. (2008). Motivation of entrepreneurial activity in the agrarian sector of the depressed region (Abstract of Ph.D. Thesis). 08.00.04. Zhytomyr [in Ukrainian].
8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2003). On Approval of the Property Valuation Methodology (Decree No. 1891, December 10). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1891-2003-%D0%BF [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine (2017). On audit of financial statements and audit activity (Act No. 2258-VIII, December 21). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19 [in Ukrainian].
10. Yvanov, A. P. (2004). Financial investments in the securities market. Moskva : Yzdat.-torh. korporatsyya «Dashkov y K°» [in Russ.].
11. Lin'kova, O. YU. & Shapovalov, I. I. (2013). Mechanism of increasing the competitiveness of enterprises for the utilization of industrial waste. *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu «KHPI». Seriya: Aktual'ni problemy rozvytku ukrayins'koho suspil'stva*, 69 (1042), 122-125 [in Ukrainian].
12. Lukashevych, V. A. Principles of proportionality and subsidiarity in European Union law. Science Forum: Website. Retrieved from http://science-forum.vis.ru/downloads/Politicheskienauki/statji/LukashevichStatyaPravo.doc [in Russ.].
13. Hrevy, Dzh. (2003). Beyond the division of competences: the application of the principle of subsidiarity. *Kazanskyy federalyst*, 1. Retrieved from http://kazanfed.ru/publications/kazanfederalist/n5/stat8/ [in Ukrainian].

Ця робота ліцензована Creative Commons Attribution 4.0 International License